

4. Енциклопедія освіти / гол. ред. В.Г. Кремінь ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Життєва компетентність особистості : науково-методичний посібник / за ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.
6. Краткий психологический словарь / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1985. – С. 34–45.
7. Мясников В. Компетенции и педагогические измерения / В. Мясников, Н. Найденова // Народное образование. – 2006. – № 9. – С. 147–51.
8. Хинш Р. Социальная компетенция / Р. Хинш, С. Виттманн. – пер. с нем. – Харьков : Гуманитарный Центр, 2005. – 192 с.
9. Шахрай В.М. Технологии социальной работы : [навч. посіб.] / В.М. Шахрай. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.
10. Meichenbaum D. Components of the Model / D. Meichenbaum, L. Butler, L. Gruson // Social competence / edited by Jeri Dawn Wine & Marti Diane Smye. – New York, London : The Guilford Press, 1981. – P. 37 – 60.
11. Shure M.B. Social Competence as a Problemsolving Skill / M.B. Shure // Social competence / edited by Jeri Dawn Wine & Marti Diane Smye. – New York, London : The Guilford Press, 1981. – P. 158 – 185.
12. Wellhofer P.R. Schlüsselqualifikation Sozialkompetenz / P.R. Wellhofer. – Stuttgart : Lucius & Lucius, 2004. – 222 S.

УДК 613:373.3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мороз Д.В., аспірант
кафедри педагогіки і методики початкового навчання
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті визначено основні актуальні проблеми формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку; уточнено сутність ціннісного ставлення до здоров'я, визначено його основні компоненти, критерії, показники; обґрунтовано підходи до формування ціннісного ставлення до здоров'я; розкрито провідні педагогічні шляхи формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку; визначено основні фактори та педагогічні умови формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: здоров'я, формування ціннісного ставлення до здоров'я, формування позитивної мотивації до здорового способу життя, діти молодшого шкільного віку.

В статье определены актуальные проблемы формирования ценностного отношения к здоровью у детей младшего школьного возраста; уточнена сущность ценностного отношения к здоровью, определены его основные компоненты, критерии, показатели; обоснованы подходы к формированию ценностного отношения к здоровью; раскрыты ведущие педагогические пути формирования ценностного отношения к здоровью у детей младшего школьного возраста; определены основные факторы и педагогические условия формирования ценностного отношения к здоровью у детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: здоровье, формирования ценностного отношения к здоровью, формирование позитивной мотивации к здоровому образу жизни, дети младшего школьного возраста.

Moroz D.V. ACTUAL PROBLEMS OF FORMATION OF VALUE ATTITUDE TO HEALTH IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN

In the article is identified the main actual problems of formation of value attitude to health in primary school children; is elaborated on the essence of value attitude to health, identified its key components, criteria, indicators; are substantiated approaches to the formation of value attitude to health; are discovered leading educational paths of formation value attitude to health in primary school children; are identified key factors and pedagogical conditions of formation value attitude to health in primary school children.

Key words: health, formation of value attitude to health, formation of positive motivation for a healthy lifestyle, primary school children.

Сьогодні в Україні актуальною залишається проблема боротьби за збереження здоров'я нації, що зумовлено посиленням кризи здоров'я людини в світі. Потреби суспільства і держави вимагають вирішення

проблем здоров'я з самого народження дитини. Освіта, яка виконує суспільні функції навчання й виховання підростаючого покоління, не залишається осторонь. У зв'язку з сучасним станом здоров'я молодого

покоління все частіше говорять про таку функцію освіти, як здоров'язбережувальна. Реалізація здоров'язбережувальної функції освіти, на думку О.Єжової [9], має відбуватися шляхом формування ціннісного ставлення особистості до власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

Завдання з виховання ціннісного ставлення до здоров'я в системі загальної середньої освіти визначаються, насамперед, Законом України «Про загальну середню освіту» (ст. 5. Завдання загальної середньої освіти) [10]. Проте, аналіз наукової літератури у сфері формування ціннісного ставлення до здоров'я учнів в системі загальної середньої освіти виявив недостатність розробки питання формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку. Тому виникає потреба в розробці концепції формування ціннісного ставлення до здоров'я в молодших школярів.

Мета статті – визначити актуальні проблеми формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку.

Проблемі формування ціннісних ставлень особистості присвятили свої дослідження фахівці різних напрямів: психологи, педагоги, соціологи, філософи тощо. О. Лазурський, В. М'ясищев, О. Леонтьєв, К. Абульханова-Славська, О. Здравомислов, В. Тугарінов, О. Асмолов, С. Рубінштейн, А. Маслоу та ін. зробили значний внесок у розробку психічного феномену «ціннісне ставлення», дослідивши теоретичні положення, які стосуються механізмів та закономірностей формування ставлень і мотивацій особистості [9]. В основу концепції формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку покладена психологічна ідея, яка розглядає ставлення як структурні утворення особистості, а саму особистість як систему ставлень [13; 21]. Вона включає визначення сутності ціннісного ставлення до здоров'я та його основних компонентів, критеріїв та показників; обґрунтування підходів та принципів формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку; провідні педагогічні шляхи формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку; основні фактори формування ціннісного ставлення до здоров'я та педагогічні умови, які мають забезпечити досягнення результатів здоров'яспрямованої діяльності школи.

Ставлення в контексті цінностей особистості у своїх дослідженнях розглядали С. Анісімов, І. Бех, В. Бойко, О. Кононко, Б. Ломов, С. Рубінштейн, В. М'ясищева та ін. Є.Малолетко пояснює ціннісне став-

лення дітей та підлітків до здоров'я як систему індивідуальних, вибіркового зв'язків особистості з різноманітними явищами навколишньої дійсності, що сприяють або загрожують здоров'ю, зумовлені внутрішніми та зовнішніми факторами, засновані на знаннях, потребах, що проявляється у здоров'язбережувальній поведінці [15]. О. Єжова у своєму дослідженні визначає ціннісне ставлення до здоров'я, як системне й динамічне психічне утворення особистості, що формується на основі ціннісно-мотиваційної сфери та сукупності знань про здоров'я, яке відображається у свідомо обраному способі життя [9, с.116-117].

У складі ціннісного ставлення до здоров'я виокремлюють компоненти: когнітивний (знання), ціннісно-мотиваційний (ціннісні орієнтації) та діяльнісно-поведінковий (вчинки, що впливають на здоров'я) [9, с. 116; 15].

Для когнітивного компонента ціннісного ставлення до здоров'я властивим є сукупність знань про складові здоров'я і про здоров'я в цілому, організм людини, про фактори, які впливають на самопочуття та здоров'я людини, про елементи здорового способу життя, вміння застосовувати ці знання у процесі своєї життєдіяльності, сформованість чи відсутність пізнавального інтересу до проблем здоров'я, адекватність самооцінки здоров'я на основі тих уявлень і знань, які має конкретна людина [8].

Ціннісно-мотиваційний компонент стосується системи цінностей особистості і мотивації її життєдіяльності. Характеризується місцем здоров'я серед інших особистісних цінностей, переживаннями й почуттями людини щодо стану власного здоров'я, особливостями мотивації на здоровий спосіб життя [8].

Діяльнісно-поведінковий компонент визначається відповідністю вчинків особистості складовим здорового способу життя, ступенем відповідальності особистості за власну поведінку щодо збереження і зміцнення свого здоров'я та здоров'я інших, вмінням і навичками, які спрямовані на збереження і зміцнення здоров'я [8].

Оскільки ціннісне ставлення до здоров'я є динамічним утворенням особистості, у процесі його формування спостерігаються рівні: низький, нижчий за середній, середній, вищий за середній та високий [5].

Високий рівень сформованості компонентів ціннісного ставлення до здоров'я свідчить про: чітке розуміння сутності здоров'я як інтегративного феномена, складових здоров'я, фізичного і психічного розвитку, основ життєдіяльності організму людини, які необхідні для усвідомлення

необхідності ведення здорового способу життя, значний інтерес до проблематики здоров'я людини, самостійний пошук інформації, яка стосується збереження здоров'я, адекватну самооцінку здоров'я, провідне місце здоров'я в ієрархії життєвих цінностей особистості, усвідомлення значення здорового способу життя, здоров'я та його залежності від дій самої людини, позитивну мотивацію на дотримання здорового способу життя, сформовану потребу у збереженні і зміцненні власного здоров'я [5].

Рівень сформованості компонентів ціннісного ставлення до здоров'я вище середнього характеризується: добрими знаннями про основи фізичного, психічного, соціального, духовного здоров'я, здоровий спосіб життя, життєдіяльність організму, стійким інтересом до питань збереження і зміцнення здоров'я, адекватною самооцінкою здоров'я, усвідомленням необхідності збереження здоров'я і сформованою мотивацією на здоровий спосіб життя, недостатньо вираженою потребою у збереженні здоров'я [5].

Середній рівень сформованості компонентів ціннісного ставлення до здоров'я забезпечується: основними знаннями про здоров'я та його складові, здоровий спосіб життя, життєдіяльність організму, ситуативним інтересом до питань збереження і зміцнення здоров'я, адекватною або дещо завищеною самооцінкою здоров'я, дотриманням норм і правил здорового способу життя у більшості випадків [5].

Рівень нижче за середній сформованості компонентів ціннісного ставлення до здоров'я проявляється здебільшого мозаїчним характером знань про здоров'я та його складові, здоровий спосіб життя, життєдіяльність організму, відсутністю або слабким інтересом до проблем здоров'я, неадекватною самооцінкою здоров'я, частим порушенням норм і правил здорового способу життя [5].

Для низького рівня сформованості компонентів ціннісного ставлення до здоров'я характерно: відсутність інтересу до проблем збереження здоров'я, фрагменти знань щодо основ здоров'я та життєдіяльності організму, які учень називає за допомогою вчителя, як правило, неадекватна оцінка власного здоров'я [5].

За останні десятиліття у теорії виховання з'явилося нове поняття «підхід до виховного процесу», його розуміють як виділення головного в педагогічному явищі [11]. Оскільки у сучасній гуманістичній парадигмі освіти на першому місці стоїть особистість вихованця в усіх її взаємозв'язках і опосе-

редкуваннях, для визначення основних положень концепції формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку використовуємо ціннісний, системний, особистісно-орієнтований, діяльнісний підходи в якості провідних, комплексний, синергетичний та середовищний – у якості супутніх.

На сьогодні цінності й проблеми виховання системи життєвих цінностей і ціннісних ставлень знаходяться в зоні першочергової уваги, тому ціннісний (аксіологічний) підхід (В.Караковський, А.Кір'якова, І.Котова, Є.Шиянов, Н.Щуркова, Є.Ямбург та ін.) розглядається нами як пріоритетний. Ціннісний підхід визначає виховання як засвоєння учнями системи позитивних цінностей, надає можливість чітко визначити мету та спрямованість виховного процесу: формування особистості, здатної до самовиховання і самореалізації на основі загальнолюдських цінностей [9, с. 116; 22; 25].

Необхідною умовою формування ціннісного ставлення до здоров'я є системний підхід (О.Белова, П.Бурдйо, Ж.-К.Пассрон, В.Вербець, О.Гордійчук, І.Грязнов, Т.Єрмолаєва, В.Кагерманьян, С.Карпенчук, Л.Хомич, Ю.Щербяк та ін.) [19]. Сутність системного підходу полягає в тому, що він є методологічною орієнтацією в діяльності, при якій об'єкт пізнання або перетворення розглядається як система [3]. Особливо цінним є системне бачення педагогічного процесу, що дозволяє чітко виділяти складові компоненти, проаналізувати всю різноманітність зв'язків і відносин між ними, кваліфіковано управляти педагогічним процесом [27].

Особистісно-орієнтований підхід передбачає врахування індивідуальних вікових, психологічних особливостей кожного учня, рівень їх фізичного й психічного розвитку, що дозволяє прогнозувати їх розвиток, здійснювати певну виховну програму і надавати учням можливість вибору (В.Галузинський, О.Пехова) [9, с.116; 11, с.19].

Діяльнісний підхід у вихованні виходить з уявлень про єдність особистості з її діяльністю [25]. Формування ціннісного ставлення до здоров'я можливе лише за умови залучення особистості до здоров'яспрямованої діяльності, адже саме в поведінці, діяльності людини реалізуються її ставлення, коли учнем здійснюється певна система видів діяльності (В.Петрова, І.Харламов, А.Шпона, В.Ільїн) [11, с.19].

У практичній технології ідея цілісності виховного процесу реалізується шляхом комплексного підходу. Комплексний підхід дає підстави для розгляду здоров'я як комплексної, інтегративної й цілісної ха-

рактеристики особистості. Передбачає вплив одночасно на три боки особистості: на свідомість (пізнавальний світогляд), почуття (емоційно-вольовий бік) і поведінку вихованців (дієво-практичний аспект) [9, с. 116; 23].

Застосування середовищного підходу передбачає створення освітнього середовища, педагогічно доцільного виховного простору, сприятливого для формування ціннісного ставлення до здоров'я учнів початкових класів [9, с. 116; 19].

З позиції синергетичного підходу (синергетика – теорія самоорганізації), здоров'я індивіда – система, що може саморозвиватися в умовах самоорганізації. Постійна самоорганізація надає людині можливість поліпшувати рівень здоров'я в різних ситуаціях повсякденного життя. Від організації процесу саморозвитку здоров'я дітей залежить подальший рівень їхнього розвитку в цьому напрямі протягом всього життя [9, с. 117-118; 19].

У концептуальному полі нашого дослідження ми вважаємо за доцільне дотримуватися думки О.Єжової щодо поділу принципів виховання на загальні та специфічні, застосування яких забезпечить цілісність і дієвість виховного процесу, спрямованого на формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів [9]. Загальні принципи розглядаються нами як провідні положення, методологічні ідеї, що визначають спрямування виховного процесу формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку у загальних рисах, а специфічні принципи впливають із загальних і при цьому виражають специфіку, особливості конкретних педагогічних завдань, поставлених у здоров'яспрямованій діяльності виховного процесу.

У результаті аналізу наукового доробку І. Бежа, В. Горащука, О. Єжової, І. Казанжи, В. Оржеховської, Г. Пустовіта, М. Фіцули та інших провідних фахівців у сфері виховання нами були визначені загальні принципи формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку: цілеспрямованості; природовідповідності; гуманізму; культуровідповідності; наочного прикладу; взаємодії сім'ї та школи [18].

Початком будь-якої діяльності, зокрема виховної, є визначення мети. Виховний процес, перш за все, є ціленаправленим. Педагог відповідно до мети своєї діяльності повинен спрямовувати свою виховну роботу. Маючи мету, вінчасно зможе побачити недоліки у вихованні, скорегувати виховний процес [23, с. 8].

В основі принципу природовідповідності лежить врахування багатогранної цілісної

природи дитини: анатомо-фізіологічних, психологічних, вікових, генетичних, національних, регіональних та інших особливостей [9; 17, с. 392].

Принцип гуманізму вимагає створення умов для формування кращих якостей і розвитку здібностей людини, гуманізацію взаємин між вчителями й учнями, повагу до особистості, її гідності, визнання права всіх учасників педагогічного процесу бути самим собою, а значить розуміння запитів, інтересів, довіри до кожної особистості [9].

В загальному розумінні принцип культуровідповідності передбачає врахування умов існування людини, а значить і культури суспільства, і умов у процесі навчання і виховання. Даний принцип передбачає залучення особистості до питань здоров'я в різних галузях культури (духовній, інтелектуальній, побутовій, фізичній, матеріальній, політичній тощо), що дозволяє говорити про культуру здоров'я, формування якої відбувається саме через формування ціннісного ставлення особистості до здоров'я [1; 9].

Схильність дітей молодшого шкільного віку до наслідування надає принципу наочного прикладу надзвичайно важливу роль у формуванні ціннісного ставлення до здоров'я учнів, забезпечує змогу успішно використовувати позитивні приклади бажаної поведінки [11, с.29].

Принцип взаємодії сім'ї та школи повинен стати обов'язковим у формуванні ціннісного ставлення до здоров'я учнів. Єдність педагогічних вимог школи та сім'ї є однією з умов оптимізації виховного процесу. Саме за рахунок співпраці батьків та педагогічного колективу можливе формування у школярів високого рівня ціннісного ставлення до здоров'я [1; 26, с. 262].

Процес формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку має свої особливості, тому під час формування ціннісного ставлення до здоров'я вчитель повинен керуватися не лише провідними загальними принципами виховання, а ще й специфічними, які враховують особливості предмета виховання, зокрема психологічний механізм формування ставлення особистості та інтегративний характер поняття «здоров'я» [9].

У перебігу теоретичного аналізу наукової літератури у сфері збереження здоров'я учнів, нами визначені такі специфічні принципи педагогічної системи формування ціннісного ставлення до здоров'я початківців: педагогічного стимулювання; соціальної відповідності; превентивності; свободи вибору; аксіологічного підходу до розуміння здоров'я; холістичного підходу [18].

Стимулювання є особливо ефективно в роботі з дітьми молодшого шкільного віку, оскільки внутрішні збудники цілеспрямованих зусиль в них ще не досягли значного розвитку і механізми самодисципліни є відносно слабкими [11, с. 29]. Принцип педагогічного стимулювання необхідний для формування ціннісно-мотиваційного компонента ставлення до здоров'я і позитивної мотивації на здоровий спосіб життя учнів [9, с. 119, 142].

Принцип соціальної відповідності, як вказано в Програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, зумовлює «...необхідність узгодження змісту і методів виховання реальній соціальній ситуації, в якій організовується виховний процес» [24, с. 17].

Керуючись принципом превентивності у процесі розробки і реалізації педагогічної системи формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку, вчитель має змогу спрямовувати виховну роботу на профілактику асоціальної та деструктивної поведінки школярів [18].

Для дієвості процесу формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку вважаємо за необхідне обов'язково задіяти принцип особистісно-орієнтованого підходу – принцип свободи вибору, який забезпечує самостійність учня у прийнятті рішень, сприяє самостійному вибору учнем цінності здоров'я, а не її нав'язуванню [18].

Принцип аксіологічного підходу до розуміння здоров'я є одним з чи не найважливіших принципів формування ціннісного ставлення до здоров'я учнів. Це пов'язано з тим, що повноцінне формування ціннісного ставлення до здоров'я школярів можливе тільки за умови їх свідомого відношення до життя й розуміння учнем значення свого здоров'я в ієрархії життєвих цінностей. Вищевказаний принцип передбачає виховання в учнів розуміння здоров'я як найвищої цінності [18].

У нашому дослідженні ми детально розглядаємо здоров'я з позицій холістичного підходу як «частину цілого» і саме здоров'я як багатокomпонентну цілісність. При формуванні ціннісного ставлення до здоров'я школярів слід враховувати усі складові здоров'я, що необхідно для створення цілісності здорової особистості [20].

У ході дослідження педагогічних факторів формування ціннісного ставлення до здоров'я більшість науковців виходить із загальноприйнятого визначення фактора як умови, факту, причини, рушійної сили, що визначає характер або одну з основних рис процесу, явища [2].

Педагогічними факторами системи формування ціннісного ставлення до здоров'я, як складової цілісного виховного процесу в умовах навчального закладу є «освітнє середовище – виховна діяльність – мотивація», а саме: освітнє середовище; всебічна діяльність учнів, діяльність вчителя щодо організації виховного середовища та здоров'яспрямованої діяльності учнів; мотивація учнів та вчителів щодо здорового способу життя. Специфіка основних факторів виховного процесу в педагогічній системі формування ціннісного ставлення до здоров'я має виявлятися в їх здоров'яформуючому впливі [6].

Для дієвості в заданому напрямку педагогічних факторів необхідно створити відповідні педагогічні здоров'яформуючі та здоров'язберігаючі умови. Згідно уявлень В.Ясвіна, такими умовами є: просторово-предметна достатність, здоров'яспрямований зміст навчання і виховання, адекватні методи навчання і виховання, гуманістичні взаємини між учасниками навчально-виховного процесу [7].

Просторово-предметна достатність включає матеріально-технічну базу навчального закладу та санітарно-гігієнічні умови навчально-виховного середовища [7].

При відборі вчителем змісту навчальної і виховної роботи обов'язково оцінюється його здоров'яформуючий потенціал, ефективність у формуванні ціннісного ставлення до здоров'я. Великого значення набуває відповідність змісту потребам, інтересам, та ціннісним орієнтаціям учнів, що надає йому особистісної значущості; здатність змісту викликати емоції різного характеру. Тільки в цьому випадку зміст навчання і виховання має змогу викликати позитивний зворотній зв'язок та сприяти формуванню позитивної мотивації на здоровий спосіб життя [7].

Упродовж навчання для учнів характерною є всебічна діяльність. Головною педагогічною умовою для залучення цього фактору до процесу формування ціннісного ставлення до здоров'я є участь учнів у здоров'яспрямованій діяльності, яка проводиться в навчальному закладі. За такої організації навчально-виховного процесу включаються механізми внутрішньої активності особистості у її взаємодії із оточенням. Стає можливим самовдосконалення учня у формуванні ціннісного ставлення до здоров'я [26].

Формування знань у дітей молодшого шкільного віку про здоров'я ще не гарантує, що вона буде, наслідуючи їх, вести здоровий спосіб життя. Для цього потрібне створення у молодшого школяра стійкої

внутрішньої мотивації на здоров'я. Згідно психологічних уявлень про механізм утворення мотивацій, доречним, на наш погляд, є створення в навчальному закладі системи стимулювання здоров'яспрямованої діяльності учня. Стимулювання сприяє перетворенню зовнішнього фактору впливу на внутрішні спонукання особистості, спрацьовує психологічний механізм перетворення уявних мотивів у реально діючі, який розкритий та проаналізований у працях О. Леонтьєва [14]. Науково-методичне обґрунтування і розробка в навчальному закладі системи стимулювання здоров'яспрямованої діяльності учнів є важливою та інтегральною умовою для всіх педагогічних факторів формування ціннісного ставлення до здоров'я [7].

Складовими освітнього середовища також є стосунки між учасниками навчально-виховного процесу, які мають будуватися на основі принципів гуманізації, демократизації, активності, самодіяльності і творчої ініціативи. Виховний потенціал освітнього середовища реалізується лише тоді, коли воно має гуманістичний характер, який визначається особистісним підходом до організації освітнього процесу, довірливою, відкритою, спільною діяльністю учнів і, спільною творчістю [4; 7; 12].

Виховна діяльність вчителів початкової школи має бути спрямована на створення здоров'яформуючого, здоров'язміцнюючого і здоров'язбережувального освітнього середовища, по суті – сприятливого для здоров'я (здоров'ясприятливого). Для успішного виконання цієї умови вчитель повинен володіти сучасними знаннями з різних галузей науки, які займаються дослідженням проблем збереження здоров'я, формування ціннісного ставлення до здоров'я, навичок здорового способу життя; вміти визначати оптимальні методи для використання у здоров'яспрямованій діяльності та займати активну позицію щодо формування навичок здорового способу життя в учнів та себе особисто.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко О.М. Формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Бондаренко Олена Миколаївна. – К., 2008. – 26 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь: Перун, 2003. – 1440 с.
3. Виховні технології [Електронний ресурс] // StudFiles. – Режим доступу: <http://www.studfiles.ru/preview/5252778/>.

4. Гора О.В. Освітнє середовище як фактор національної ідентичності студентів вищих навчальних закладів / О.В. Гора // Витоки педагогічної майстерні. Збірник наукових праць. Полтава. – 2011. – С. 97–101.
5. Єжова О.О. Визначення рівня сформованості ціннісного ставлення до здоров'я в учнівської молоді / О.О. Єжова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2010. – № 5 (7). – С. 155–164.
6. Єжова О.О. Інтегральна оцінка педагогічних факторів і умов навчального закладу щодо формування ціннісного ставлення до здоров'я учнів / О.О. Єжова // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: [зб. наук. праць / за заг. ред. Матвієнко О. В.]. – Вип. 42. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2010. – С. 55–59.
7. Єжова О.О. Педагогічні фактори і умови формування ціннісного ставлення до здоров'я / О.О. Єжова // Педагогічні науки. – Вип. 14. – С. 159 – 164.
8. Єжова О.О. Критеріальний підхід до оцінки рівня сформованості ціннісного ставлення до здоров'я учнівської молоді / О.О. Єжова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Збірник наукових праць. – 2010. – випуск 14, книга II. – С. 311-322.
9. Єжова О.О. Формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів: монографія / Єжова Ольга. – Суми, 2011. – 412 с.
10. Закон України «Про загальну середню освіту» // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – С. 547–562.
11. Казанжи І.В. Теорія і методика виховної роботи в школі I ступеня: навчальний посібник для студентів ВНЗ / І.В. Казанжи. – Київ: Слово, 2014. – 296 с.
12. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Інф. зб. МОН України. – 1996. – № 13. – С.2-14.
13. Лазурский А.Ф. Избранные труды по общей психологии. К учению о психической активности. Программа исследования личности и другие работы / А.Ф. Лазурский. – СПб.: Алетейя, 2001. – 192 с. – (Серия «Российские психологи: Петербургская научная школа»).
14. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. / А.Н.Леонтьев. – 4-е изд. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 584 с.
15. Малолетко Э.А. Воспитание ценностного отношения детей и подростков к здоровью в оздоровительно-образовательном процессе / Э.А. Малолетко // Вестник ЮУрГУ. – 2010. – № 23. – С. 138 – 143.
16. Матвієнко О.В. Організаційно педагогічні умови формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей молодшого шкільного віку //щомісячний науково-методичний журнал «Рідна школа».
17. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навчальний посібник / Н.Є. Мойсеюк. – К.: Білоцерківська книжкова фабрика, 2003. – 615 с.
18. Мороз Д.В. Теоретичні засади формування ціннісного ставлення до здоров'я дітей молодшого шкільного віку / Д.В. Мороз // Proceedings of the International Academic Congress “European Research Area: Status, Problems and Prospects” Latvia, Riga, 01-02 September 2016. – С. 71 – 74.
19. Москальова Л.Ю. Середовищний, системний, синергетичний, цивілізаційний підходи у ви-

- хованні майбутніх учителів [Електронний ресурс] / Л.Ю. Москальова – Режим доступу: https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fwww.nbuv.gov.ua%2Fold_jrn%2FSoc_Gum%2FPfto%2F2011_20%2Ffiles%2FP2011_37.pdf&name=P2011_37.pdf&lang=uk&c=57b87869de96.
20. Мухамед'яров Н.Н. Методологічні засади формування здорового способу життя / Н.Н. Мухамед'яров // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2013. – № 3 – С. 36-38.
21. Мясичев В.Н. Психология отношений: избранные психологические труды / В.Н. Мясичев [под ред. А.А. Бодалева]. – М.: Институт практической психологии; Воронеж: МОДЭК, 1995. – 356 с. – (Серия «Психологи Отечества»).
22. Педагогіка. Сучасні підходи до виховання [Електронний ресурс] // Підручники для студентів онлайн – Режим доступу: http://stud.com.ua/46366/pedagogika/pidgotovka_pidrostayuchogo_pokolinnya_simeynogo_zhittya.
23. Подласый И.П. Педагогика: в 2 книгах / И.П. Подласый. – Москва: Владос. – книга 2: Процесс воспитания. – 1999. – 256 с.
24. Програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні / [І.Д. Бех, О.Л. Кононко, В.М. Оржиховська та ін.]. – К.: Букрек, 2005. – 50 с.
25. Традиционные и инновационные теории воспитания: личностный гуманистический, культурологический, ценностный, деятельностный подходы в воспитании [Електронний ресурс] // StudFiles. – Режим доступу: <http://www.studfiles.ru/preview/1718429/>.
26. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи / М.М. Фіцула. – К.: Академвидав, 2006. – 352 с.
27. Фокшек А.В. Системний та синергетичний підходи у моделюванні сучасного педагогічного процесу [Електронний ресурс] / А.В. Фокшек // Науковий вісник мелітопольського державного педагогічного університету. Серія Педагогіка. – С. 213 – 220. – Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Flib.mdpu.org.ua%2Fvosp%2F6%2F29.pdf&name=29.pdf&lang=uk&c=57b87f1a9d0f&page=3>